

Posuši bučne peške do dobrega in izluši jederca; stolci jih v možnarji kakor orehove jederca, popari jih z gorkim mlekom in zmešaj jih z medom; s tem mazilom pomazi razvaljano testo, katero pa moraš še poprej z vrelin maslom politi. — Potice tako pomazane so ravno takega okusa kakor mandeljnovi, tako da se težko razločijo. Tudi jez nisem tega verjeti hotel, dokler se pretekle božične praznike nisem sam tega prepričal.

A.

Pesa in cukrer v našem cesarstvu.

Cukra iz pese je čedalje več. Marsikdo že več let s pesnim cukrom svojo kavo sladil in marsiktera gospodinja že več let ni družega cukra kot pesnega v rokah imela, in vendar še tega ne vé, da se cukrer iz pese dela in da v naših štacunah ni skor družega cukra zdaj dobiti. Pa to ni nikomur zameriti, ker cukrer iz pese je cukru iz cukrenega tersja popolnoma podoben. Fabrik, ki v našem cesarstvu cukrer delajo iz pese, je čedalje več. Lani je takih cukrarnic na novo se napravilo: v gornji in dolnji Avstriji 11, na Českem 7, v Šleziji 2, na Marskem 1 in na Ogerskem tudi 1. Tedaj imamo v našem cesarstvu v vsem skupaj že 131 fabrik, ktere iz pese delajo cukrer. Te fabrike so lani 14 milijonov centov in pol pese v cukrer podelale, od kterih so plačale davka 4 milijone in pol gold., cukra so pa napravile okoli 1 milijona, za kterega se je skupilo blizu 20 milijonov gold., — iz cukrenih drož se je napravilo še špirta, ki je vergel čez 1 milijon gold.

Ozir po svetu.

Zemlja in ljudstvo v našem cesarstvu.

Dunajski časniki so pred nekimi tedni pisali, da ima po cesarskem ukazu sopet biti občeno popisovanje v celem cesarstvu leta 1860, kakoršno je bilo leta 1857. Uspeške poslednjega občnega popisovanja je naznanil te dni časnik „Wiener Ztg.“, iz kterega posnamemo sledeče:

Celo naše cesarstvo meri 11.240 □ milij, — selišč (mest, trgov, vasi itd.) šteje 69.518, 5 milij., 406 tavžent in 907 ima poslopij, v kterih ljudje prebivajo, 34 milijonov 437 tavžent in 968 pa prebivavcov. Po srednji meri prebiva na eni □ milji po 3202 ljudi.

S posebnim ozerom na Krajnsko, Štajarsko, Teržaško in Koroško posnamemo iz omenjenega dunajskega časnika:

Krajnska dežela ima nekaj čez 173 □ milij sveta, 3226 selišč, 73.286 hiš, 451 tavžent 941 prebivavcov.

Štajarska dežela ima nekaj čez 390 □ milij sveta, 3536 selišč, 177 tavžent 601 hiš, 1 milijon in 56.773 prebivavcov.

Teržaško z Istro in Goriškim ima nekaj čez 138 □ milij sveta, 1011 selišč, 79.766 hiš, 520 tavžent in 978 prebivavcov.

Koroško ima nekaj čez 180 □ milij sveta, 2.894 selišč, 50.140 hiš in 332 tavžent in 452 prebivavcov.

Po srednji rajtengi živi na 1 □ milji: Na Krajnskem 2604, na Štajarskem 2708, na Teržaškem 3753 in na Koroškem le 1844 ljudi.

Med vsemi cesarskimi deželami so najbolj obljudene: Benečija s 5527, Česko s 5212, Šlezko s 4962, Moravsko s 4883 in zdoljno Avstrijsko s 4882 ljudmi na eni □ milji; najmanj obljudeno je Solnograško z 1178 ljudmi na 1 □ milji.

Kar se tiče velikosti sveta, ste v Evropi samo dve državi, namreč Rusija in Švedsko z Norvegijo večje kakor Avstrija; po številu prebivavcov jo pa presežete

*) Tistim našim bravcom, ki morebiti ne vejo, kaj pomeni □, povemo, da znamenje □ pred miljami pomeni kvadratne ali štirjaške milje, to je, milje na štiri vogle, to je, po dolgem in po širokem. Pis.

Rusija (s 54 milijoni in 93.300 prebivavcov) in Francozko*) (s 36 milij. 36.364 prebivavci). Za temi državami pridejo Angležko s 27 milijoni 475 tavžent in 271, Prusija s 17 milij. 202 tavžent in 831, in Španija s 16 milij. 301 tavžent in 851 prebivavci.

V Turčiji ni rednega popisovanja, toraj se tudi ne dá število prebivavcov povedati; vse druge države imajo manj kakor po 10 milijonov prebivavcov.

Lombardija iz gospodarskega ozira.

Lombardija, katero je v lanski vojski naše cesarstvo zgubilo — piše „Ostd. P.“ — je leta 1857 nesla našemu cesarstvu 30 milijonov in 309.828 gold. dohodkov, tedaj skor 15. del tega, kar je cesarstvo v vsem skupaj dohodkov imelo. Ker je cesarstvo v Lombardiji leto in dan okoli 13 do 15 milijonov gold. stroškov imelo, je na leto v dohodkih za kakih 15 milij. gold. na zgubi. Manjša škoda bo pa v drugih rečeh doletela cesarstvo. Res je, da sirove svile (žide) bomo mogli še zmiraj veliko v Lombardiji kupovati; nasproti pa bo visoka colnina, ki jo morajo lombardiške fabrike odrajtovati, kadar prodajo kaj židanega blaga čez mejo v naše cesarstvo, precej branila naše fabrike, da jih ne bo preveč zateralo unanje blago. Lombardiške fabrike bo pa to dosti hudo zadelo, ker so v naše cesarstvo veliko svoje robe spečale. Al od druge strani se tudi ne more tajiti, da mnogo drugo avstrijsko blago zgubi veliko kupčijo, ki jo je imelo v lombardiških deželah, in le s tem se moremo tolažiti, da se je blago avstrijskih fabrik vedno moglo bojevati z angležkim in švicarskim, ki ga je po kontrabantu veliko prišlo v Lombardijo. Ko bi se druge dežele našega cesarstva, ki so za to pripravne, hitro in močno poprijele pridelovanja žide, bo cesarstvo škodo zgubljene Lombardije že nekako lože terpelo. Če cesarske dežele za 30 milijonov ljudi židanega blaga tkejo, zamorejo že zgubo pozabiti, ki jih je zadela, da bojo za 3 milijone ljudi volnatega blaga zdaj manj spečale, katero so pred v Lombardijo prodajale.

Glasi o cesarskem ukazu, zastran učnega jezika v šolah.

II.

Premislimo najpred, kako in s kakim vspehom se je nek daj po starem sistemu učilo.

Za učitelja je bila poglavitna reč, toliko razlagati ali pa prebrati, kolikor je bilo zapovedano, za učenca pa dober „klas“ dobiti, „zdelati“ šolo za šolo in nazadnje h „kruhu“ se spraviti. Kaj so bili nasledki tega reda? Učitelj se sam večidel nič več učil ni; saj je bilo dosti to, kar je bilo zapovedano; učenec pa se je le toliko in takrat kaj vadil, kolikor in kadar je vedel, da bo „prifan“, da mu toraj za „klas“ gré. Če je pa dosegel enkrat „kruh“, pa večidel več bukev pogledal ni, izgovarjaje se, da ima druge, bolj imenitne opravke. Malo se je na to gledalo, da dobi mladina za nauk veselje in ogenj; saj je bila učenost le pripomoček; namen in konec pa za učence „kruh“, za državo pa pridni in vestni vradniki.

Zavolj tega sistema nihče ni huje terpel kakor država sama. Prišel je čas skušnje, in pokazalo se je, da je bilo na vse strani premalo inteligencije, tedaj premalo pravega karakterja — z eno besedo, premalo dobre podpore za državo. Inteligencija, kar je je bilo, je pognala večidel iz nove ideje narodnosti in ravno ta inteligencija je pritekla državi na pomoč ter jo rešila. Kar so takrat šole zamudile, so storili posamesni literati, mecenati in domoljubi, k večjemu sèm ter tje učene, na novo idejo narodnosti se opirajoče društva.

**) Dokler je bila Lombardija še avstrijska, je bilo naše cesarstvo po številu prebivavcov prvo za Rusijo.

Pokazalo se je, da ta ideja ni jalova, ni mrtva, ampak bogat kapital za državo, če si ga le v svoj prid obrniti hoče. Nismo še pozabili, s kako nadušenostjo so hiteli Horvatje Avstrijo braniti; brez zapovedi se jih je več kakor 100.000 vzdignilo; še nam je v spominu, kako živo so Čehi Avstrijo zagovarjali, bodi si v novinah ali v državnem zboru; tudi vemo, da med Rusini v Galiciji ni vlada ne enega nasprotnika imela; ravno taka je bila na Slovenskem, kjer je tadanje od nekterih toliko čerteno slovensko društvo svoj glas vzdigovalo za Avstrijo, nabiraje dnarno pomoč za bana Jelaičiča.

Zgodbe spričujejo, da je ta patrijotizem iz semena narodnosti se izcimil — pa naj nihče ne kaže na Madjare ali Lahe, ki so nek tudi za narodnost se vlekli. Al ker so jo imeli in jim je nihče ni jemal, ne moremo tega zapopasti. Ta ideja se je v našem cesarstvu najlepše v slovanstvu razvila, in nasledki so pokazali, da se z državnimi interesi popolnoma ujema, da je inteligencija, iz nje rojena, pripomočke državne brambe oživela in pomnožila. Ni dvombe, da bo ta inteligencija tudi z naprej prvi in tem močnejši stebler državi, kolikor več je bo. Vsaka pametna vlada pa gleda, da to, kar ji je v dobro, ohrani in povikša in zato je tudi naša avstrijska ta princip spoznala in poterdila. Leta 1857 je rekel presvitli cesar na Ogerskem, da bo vsigdar njegova skerb, da se narodi po svoje razvijajo, in dve leti pozneje smo dobili postavo, ki te besede v djanji razodeva, namreč postavo o učnem jeziku v gimnazijah.

Vidimo, da ideja narodnosti državi ni na škodo, marveč na korist, — ali je pa mar ta ideja tudi dobiček za vednosti? Nasprotniki te ideje pravijo, da ne; al njihovi dokazi so zgolj teoretični, manjkajo jim fakta, ktere pa mi imamo, ki terdimo, da je ta ideja tudi vednostim na dobiček. Zbudila je med južnimi Slovani literaturo, ktero bi brez nje brez dvombe pogrešali; dala nam je slavne pesnike in mnoge druge za izobraženje narodno goreče može; dala nam je dobre ljudske šole, semenišča višjih znanost; dala nam ljubezen do branja, da smo v 50 letih dalje prišli, kakor pred v petih stoletjih. Kaka puščava je bila češka zemlja, preden se je boj za narodnost unel! zdaj pa je med prvimi deželami cesarstva, ustvarivši obilno literaturo in zbudivši vse iskre narodnega duha, ki čedalje bolj marljivo in s čedalje boljim vspehom vse vede obdeluje. Dajte in sklenite to idejo tudi z višjimi šolami, pa bote vidili, kako jih bo narodni duh prešinil, kako jih bo vse nov ogenj navdal in da bodo tudi pri nas kakor drugod stoteri sad rodile.

Pred sem omenil, kake so bile gimnazije po starem sistemu. Dan današnji so res bolje urejene, učitelji so bolj učeni, nauki svobodnejši, priložnosti večje, se kaj naučiti, pa z vsem tem, moramo reči, če hočemo odkritoserčni biti, da vspeh ni dosti bolje od prejšnjega; kar učenci po eni plati dobé, — učijoč se bolje gerški, nemški in domači jezik in sèm ter tje naravoslovje — gube po drugi, ter znajo veliko manj latinski kakor smo mi znali in so večidel slabiji stilisti, kakor smo mi bili. Zraven pa je učencom še vedno poglavitna reč „klas“ in „kruh“, ne pa znanje in izobraženje. Napot je marsikaj, in zapreke so različne, toda največja je po mojem prepričanju ta, da so šole preveč za-se, premalo z ljudstvom in za ljudstvo, ali kar je vse eno, da je preveč teorije, premalo pa prakcije (praxis), da se preveč na to pazi, da učenci „znajo“ in premalo na to, da razumejo. Učenci prihajajo v šole iz ljudstva, pri nas iz slovenskega ljudstva; misli, ki so v ljudstvu, so tudi v njih; oni niso posebne stvari, ampak udje iz narodnega telesa; govori z ujnimi kakor govoriš z narodom in kakor te narod razume, te bodo tudi oni razumeli; daj jim sladko domačo besedo, kakor jim jo dajo starši in prijatli, in tudi ti jim boš serce ogrel; če jih učiš nove reči, nikar jih domači ne odpeljuj, ampak povej jim, kako je domači narod to in uno misel po svoje zasukal;

ne pravi jim nobene stvari v tujem jeziku, dokler nisi popolnoma prepričan, da ji pomen in smisel vedó; kaj jim sicer pomaga, cele poglavja „iz glave“ znati, za ktere se vé, da se ne bodo ne možganov ne serca prijele, ker jim razumnosti manjka, ktera edina človeka bistri in žlahti? Te besede bom bolj natanko „formuliral“. Moja misel je:

A. da se vsi nauki v domačem jeziku razlagati začnó, in da se toraj za zdaj saj v 1. in 2. šoli slovenski jezik za učni jezik ustanovi.

Vzroki so:

1. Povsod je treba — to je neoveržen aksijom — neznano reč z znano razlagati. Gotovo pa je, da je v vsaki znanosti dosti besed in izrek, katerih naši slovenski učenci v prvih latinskih šolah v tujem jeziku še ne razumejo ali katerih saj — kar bi biti moralo — ne razumejo popolnoma. In zopet je gotovo, da nekter učenec nektere, drug zopet druge reči ne razume ter bi nes pametno eksperimentiranje bilo, jim le sèm ter tje kako besedo po domače razložiti, ker bi se lahko pripetilo, da razlaga učitelj besedo tudi po nemški vsem znano, zraven pa druge reči v nemar pusti, katerih nihče ne razume. V prvih šolah se učitelj na nemško znanje svojih učencov celó nič zanašati ne more. In zopet je gotovo, da je našim učencom v prvih šolah nemški govor sploh, zlasti pa hitri, nepretergani govor komaj na pol razumljiv: govori jim 10 minut neprenehoma in potem jih prašaj, kaj si jim povedal, pa ti bo vedil vsaki peti nekaj in večidel zmedeno, natanko pa morebiti nobeden ne odgovoriti. Potem pa jim dopoveduj ravno to reč po domače, in prepričan sem, da bo vsaki saj nekoliko in prav ti odgovarjal, marsikter pa se ti bo tudi tako dobro obnesel, da bi ne mogel ne ti sam bolje razkladati. Tega ne bledem tje v en dan, ampak „experientia doctus“, kar mi vsak lahko verjame. Pa je tudi to gotovo, da ima vsaka znanost svoje besede, (technische und Kunstaussdrücke). Kako jih boš učencom dopovedal, razun po domače? Te besede so večidel take, da jim je nemogoče jih razumeti, če jim se po domače pomen ne raztolmači. Pripoveduješ jim po nemški imena tičev ali kaj družega tacega, kar je včasih učencom dobro znano, pa te vendar-le debelo gledajo, ne vedoč, kaj prav za prav misliš. Dozdaj se je na to malo pazilo, pa se zato tudi ni čuditi, če je učenec tako berž kaj pozabil, kar se je učil.

2. Kar učenec razume, si tudi lahko zapamti in vsaka reč se menda vendar za to uči, da se zapamti, da se zná, sicer je nauk mlačva prazne slame. Znano pa je, da ima človek v prvi mladosti najboljšo glavo; kar sliši, mu ostane, se vé da če dobro razume; še vem, kako smo si otroci zimske večere pravlice pripovedovali; nektere so bile sila dolge, pa smo jih vendar skoraj brez števila znali. Ko bi se v prvih šolah vse po domače učilo, sem prepričan, da ne bi učenci tako hitro vse pozabili, kar slišijo, zlasti pa zgodovine, geografije, naravoslovja in fizike ne, ki so za mlade ljudi toliko prijetne znanosti. Morebiti kdo poreče: če ima mladina za slovenski jezik dober spomin, ga ima tudi za nemški? Ima ga, pa ne tako, kar vsakdanja skušnja uči, pa je tudi pomisliti, da se uče vednosti zavolj samih sebe, ne pa, da se otrok le nemški nauči. To ni nikakor poglavitni namen šol; mladina se mora v vseh rečeh izobraziti, ne pa le v katerem jeziku. Če se tedaj po slovenski lagljeje uči — čemur ni dvombe — je treba v prvih šolah, dokler še ne zná nemški popolnoma, tudi po slovenski ji razlagati; še le sčasoma in stopnjema — kako, bom pozneje govoril — naj se nemški jezik rabiti začne, ko že učenci terdno podlago v vseh posamesnih vedah imajo, ko so si že tisto reč pridobili, ki se po nemški „Sprachbewusstsein“ imenuje, ki je za pravo napredovanje neobhodno potrebna, čeravno vem, da je celó mnogim učiteljem neznana skrivnost.

3. Le če bo učenec nauk razumel in si ga lahko

zapamtil, bo dobil že v prvi mladosti veselje do vednosti in tega nam ravno najbolj manjka. Le z veseljem je pravo napredovanje, le z njim se dá pravo izobraženje doseči; veselje je tisti dušni kvas, ki ne dá človeku miru, da sili dalje in dalje, nikdar ne zadovoljen s tem kar zna, vedno hrepené po višjem in večjem. Učenec, ki ima veselje za nauk, ne bo porajal toliko na „klas“ in mladeneč ne toliko na „kruh“. Dežela, narod, država in človeštvo so vedno in vedno le s takim veseljem napredovali, njemu se ima visoka stopnja sedanje omike pripisovati, kjer se to veselje ne budi, je nevednost, sirovost, tema in gnjiloba. Ne dá pa se sumiti, da se zlasti v prvi mladosti to veselje najbolj z domačim jezikom zanetiti dá. Skoz in skoz narodni stari Gerki in sedanji Nemci, Francozi, Angleži, Italijani so priča te resnice, in srednji vek s svojo latinščino spričuje zopet drugo resnico, da je tuj jezik res posamesne ljudi nadušil, nikdar pa celega ljudstva ne. (Konec tega razdelka v prihodnjem listu).

Ozir v stare čase.

Odlomek iz Kremplnove dogodivšine str. 168,

ki kaže, da stari časi niso bili zlati časi, pa tudi krinoline niso taka nova znajdba, kakor kdo misli.

„Obleč je v totih časih 1490—1590, sosebno per Nemcih“ — se bere v omenjenih bukvah — „ne menje smešen kak gizdavi bil. Nemške gospé so na ledovji debele klobase opasane imele, in prek totih jenjke, v spodnjem robu ali podmeti pa železen obroč, tak, da so se duri vse ino nasteržaje mogle odpreti, gde je takša gospa htela noter iti. Žlahtne grole, z zlatom našite šolnje, tenčke žlare, žamatne, židane oblačila, ino takše u tistih časih še neznano drage reči so ne samo grofice ali knezinje, temuč tudi že prostese gospé za navadno nosile. Gizda (lišp) je per gospodi in mestjanih tak vesoko šla, da so deželski poglavari mogli postave dati, kterege reda se kdo pri obleči ma držati; ino ker se je krez svoj stan nosil, je od svoje gizde mogel posebno daco plačevati. Cesar Maksimilijan je rekel, da je od svojih starših čul, da je negda per njihovega roda hiši bilo sedem bratov, ki so vsi skup samo ene hlače imeli — ino devet Herberštajnic se je z enega metena (plajša) omožilo. — Kar se tiče jezika, so Slovenci po domače med seboj govorili, pa tudi nemški jezik ni občnega zvonca nosil, kakor se vidi iz besed cesara Karla V.: „Po latinsko govorim z Bogom, po španjolsko s svojimi svetniki, po italijansko s svojimi prijatelji, po francozko z gospami, po nemško pa s svojimi konji.“ Slekočev.

Čertice

iz zgodovine papeževih dežel, — njih vladarstvo, obsežek in število prebivavcov.

Ker je ravno zdaj pozornost celega sveta obrnjena na rimske dežele, mislimo svojim bravcom vstreči, ako jim povemo kaj malega o tem, kar napis tega sestavka kaže.

1102 let je preteklo, kar so papeži tudi posvetni vladarji, ker leta 755 je vladar frankovski Pipin „Kratki“ ali „Mali“ imenovan sv. Očetu v dar dal večji del Eksarhata v Lombardii, to je, tisto zemljo bizantinskega poglavarstva, ki si jo je po zmaganih Longobardih prisvojil. Največje pomnožbe rimske svetne oblasti so bile pozneje sledeče: leta 1053 so dobili papeži vojvodino Benevent, 1077 Matildiške posestva, 1198 mesto Rim, 1273 Venaissin, 1348 grofijo Avignon, 1508 Ravino, 1513 Bolonjo, 1532 Ankono, 1597 Feraro in 1626 Urbino. — Perva prekucija francozka je vzela papežu Piju VII. vso posvetno oblast, in od svečana 1798 do leta 1800 so bile papeževe dežele pod

rimsko ljudovlado (republiko). Zmage avstrijske in rusovske so posadile Pija VII. spet na rimski tron. Al že v letu 1808 je mogel papež spet nekoliko svojih dežel kraljestvu laškemu odstopiti, in ukaz Napoleona I. mu je spet vse vzel, ker je dežele na uni strani Apenin s kraljestvom laškim, dežele na ti strani Apenin in „večni Rim“ pa zedinil s cesarstvom francozskim; sin Napoleonov je že v zibelki prejel ime „kralja rimskega“, kar pa v resnici nikoli ni bil, ker je pod imenom „Herzog von Reichstadt“ še mlad umerl. 24. maja 1815 je dobil papež spet vse nazaj, kar je pred zgubil, samo Avignon in Venaissin sta ostala pri Francozkem. Dunajski kongres je pterdil sv. Očeta za samovladarja.

Od leta 1815 obsega papežovo vladarstvo: Rim in okolico njegovo Komarko z 80 □ miljami in 326.000 prebivavci, od katerih spada na mesto Rim 180.000, — potem delegacije ali okrajne: Ankono, Macerato, Kamerino, Fermo, Ascoli, Perugia, Spoleto, Rieti, Viterbo, Orvieto, Frosinone, Civitovechio, Benevento, ktere skupaj merijo 358 □ milj in štejejo poldrugi milijon prebivavcov, — in pa legacije, ki so se v poslednjih laških prekucijah večidel odcepile od rimske vlade in obsegajo: Bolonjo, Feraro, Forli, Raveno, Urbino, Pezaro in Velletri. Pravi se jim z eno besedo Romagna (Romanja), ki na 266 □ miljah šteje 1 milijon in 240.000 prebivavcov.

Tako so papeževe dežele razdeljene, ktere po postavi od 22. novembra 1850, kar se tiče vladarstva, spadajo v 9 verst; na čelu vsake prvih petih stoji kardinal-predsednik, na čelu vsake ostalih štirih pa stoji kardinal-legat, kteremu je pridružen izreden papežev komisar ali pa, kakor v legaciji kompagniški, legata-naměstnik. Posamne delegacije imajo delegate za predstojnike, ki utegnejo biti tudi posvetnega stanú.

Vse papeževe dežele skupaj merijo 727 □ milj z 3 milijoni in 124.668 prebivavci. Z Romagno, ki je zdaj odcepljena od papeževih dežel — namreč z legacijami Bologna, Ferara, Forli in Ravena — bi zgubili sv. Oče 175 □ milj in nekaj čez 1 milijon podložnih.

Slovanski popotnik.

* Ker je „Leptir“, zabavnik za leto 1860, v malo dneh razprodan bil, naznanja gosp. K. Stojšić v Zagrebu, da se napravlja drugi natis tega priljubljenega almanaha, kterege letos kinči slika starega grada Senjskega in pa obraz neumerlega bana Jelačića. Že te dni bo drugi ta natis gotov. Kdor ga želi dobiti, naj pošlje berž naročnino (1 gold. 20 kr. nov. dn.) v Zagreb do gospod Stojšića (mesnička ulica br. 135).

* Slavni gosp. Ljud. Vukotinović nam je pisal iz Zagreba, da že pripravlja rokopis za „Leptir-a“ za prihodnje leto 1861, in prosi, naj bi ga v národnem tem početji tudi podpirali rodoljubi slovenski s prineski književnimi (pesmami itd.), ter mu jih zadnji čas poslali do konca marca. Nadjamo se, da ta klic tudi vprihodnje bo privabil v dokaz bratovske vzajemnosti mnogo podpornikov rodoljubnemu početju.

Dopisi.

Na Reki 10. jan. Slabi časi so zdaj povsod, najslabeji pa so gotovo v primorji; kupčije ni nič; ladje trohne domá ali pa se brez opravlja kakor sence sém ter tje plazijo. Zraven pa je tudi pomisliti, da je letošnja letina tod tako uboga bila, kakor že 56 let nobena ne; vina ni skoraj nič, še kar je, je kislo; žito je strašna suša pokončala; in ker se na Laškem vse meša, ne prihaja zdaj toliko turšice in rajza od ondod kakor druge leta; zatoraj je najpotrebnejši živež se silno podražil, zlasti pa polenta, ki je do

vidi ne jarm ne igo. Res je, da je komat in kar je zraven treba, dražji kot jarm ali igo, — al če to, kar vol pridobi s komatom na moči pri delu, le rajtamo na peti del dobička (kar je gotovo še premalo), se v 250 delavnih dneh pridobi za 50 dni več moči, kateri, po 30 kr. rajtani, 25 od 100 činža nesó ali 500 gold. kapitala napravijo, — komat pa ne prižadene velikih stroškov; saj ti usnje za-nj dá volova koža sama, kteremu to dobroto skažeš. Recimo, da od 2 milijonov volov, ki jih ima naše cesarstvo, se jih vprega v jarm le 1 milijon skozi 200 dni, tedaj gré po gori omenjeni rajtengi najmanj 40 milijonov delavnih dni po tej neumni vpregi v zgubo, kar le po 30 kraj. rajtano znese leto in dan 20 milijonov gold. zgube. Ali ni to strašna pokora za martranje živine? Naj bi naši kmetje to reč dobro prevdarili in koj jutri vergli škodljive jarme na stran!

Monatblatt der Salzburger LWG.

(Gotov pomoček, da zajec dreves ne gloda). Vemo, da se bo marsikter gospodar smejal, ako bo spet bral od „gotovega pomočka“ zoper zajca. Al kaj moremo mi za to, ako povemo, kar smo našli v najnovejšem listu dunajske kmetijske družbe. Gospod Kolb zagotavlja, da je to mazilo sicer že staro, pa vselej gotovo. V verč volovske kervi (ki pa ne sme sterjena biti) deni za dve lopati ilovce in ravno toliko frišnega človeškega blata in drobú živinskega in 2 funta mizarskega lima, kterega pa moraš skuhati, da je redek kakor voda in potem ga vrelega vlij na uno dobro premešano zmes. Dva dni naj pri miru stoji to mazilo, potem pa z navadnim zidarskim pemzeljnom namaži drevesa. Celo zimo smerdí zajcu ta živalska zmes tako, da ti še blizo ne gré, kjer jo ovoha. (?)

(Korenje ali mērkva dobra konjska klaja). En vagán (mecen) ovsa in en vagán korenja konjem ravno toliko zaleže kakor dva vagána ovsa, ne, da bi korenje imelo toliko redivne moči v sebi kakor oves, ampak zato, ker stori, da želodec in čeva oves do dobrega pokuhajo. Če se konjem le sam oves poklada, ga gré dokaj neprebavljenega skozi. Če jim daš vsaki dan enmalo korenja (merkve), raji jedó, prekuhajo klajo veliko lože in tudi slabo seno jim ne preseda, ktero bi sicer z nogami teptali. — Tako piše ameriški časnik „Ohio Farmer“, iz kterega smo vzeli to skušnjo. Al tudi druge skušnje poterjujejo, da se korenje konjem kaj dobro prileže. Redijo se po njem in dlaka se jim sveti. Spomladi jim je korenje pravo zdravilo; terdovratni kašelj se je že večkrat ozdravil s korenjem. To pa ni res, da je samo korenje delavnim konjem že zadostna klaja, kakor tú in tam na Nemškem terdijo. Če nekteri pravijo, da je korenje konjem škodljivo, je to le takrat resnica, ako se ga jim preveč daje. Ako dobí konj 3 dele ovsa, 1 do 2 dela korenja in navadno mero sena, bo prav dobro izhajal, ako uima presilnega dela.

„Neue Erf.“

Za zimske večere kaj.

Letošnja zima in pa tista pred 100 leti.

Poslednjih 7 let, kar se je zima zgodaj začela, je bila vselej bolj mehka, kakor se je mōgla po vročih poletjih pričakovati. Med temi zimami zadnjih 7 let je letošnja pred božičem bila najhuja po celi Evropi; toliko snega je navalila, da že veliko veliko let ne pomnijo takega, in en dan se je skercilo srebro v gorkomeru R. do 15 stopinj pod zmerzljinec. Sploh se je v jeseni tudi mislilo, da letošnja zima bo huda in dolga; al — čeravno še ne vemo, kaj se še zdaj pelje — se vendar kaže, da bi letošnja zima utegnila poprejšnim šesterim zlo podobna biti, ktere so po novem letu kakošen dan merzle bile, sicer pa nenavadno mehke večkrat s pravim južnim vremenom. — V neki holandski sto let stari kroniki se bere o zimi leta 1759 do 1760 to-le: „Še nikoli ni bila zima tako huda kakor zdaj; hiša ni bila nikoli gorka, če se je kurilo tudi celi dan;

zmerzovala je voda tudi v zakurjenih sobah, če je količkaj od peči stala; kdor je perve dni leta 1760 mogel vetru nasproti iti, je šel komaj 1000 korakov pa je bil že ves terd od mraza; če je kdo vode izlil iz tretjega nadstropja hiše, je že v podobi ledú padla na tla; slina je zmerzovala ljudem na ustih; srež je segel 9 čevljev globoko; vse manjše reke so zmerznile skozi in skozi; tak mraz je bil, da je drobica oterpnila v hlevih in tiči so padali zmerznjeni izpod nebja; pustne veselice so popolnoma zamerznile, vse je bilo tiho in žalostno“. — Tako pripoveduje stara kronika. Če tudi morebiti vse ni do zobca res, vendar vse ni zlagano; gotovo je, da pred 100 leti v tem času je bila vsa druga kot je letos.

Glasi o cesarskem ukazu, zastran učnega jezika v šolah.

II.

(Konec.)

B. Naj bo slovenščina pripomočni jezik tudi ondi, kjer se po nemški razlaga, tedaj z eno besedo v celi gimnaziji.

Vzroki:

1. Pravično je, da ima slovenski mladeneč priložnost, se v svojem jeziku tako omikati, da zamore potem o vsaki znanosti po domače se pogovarjati, da mu ne zmanjka nikoli besed. Potrebno je tedaj, da mu se povsod saj tehniške in umetniške izreke tudi po domače povedó.

2. Pravično je tudi, da se ondi, kjer se govori o tujih narodih, o tujih navadah in šegah, o starih verah Gerkov, Rimljanov in Nemcov itd., te tuje reči z domačimi sedanjimi in nekdanjimi primerjajo, da ne bomo tujci v svoji hiši, domá pa v tuji.

3. Vsak jezik ima svoje fraze in svoje misli; naj se te fraze tudi po slovenski povedó, zlasti kadar se kaj prestavlja. Dostikrat brez tega učenec ne more tujega jezika prav razumeti. Do dobrega se dadó take fraze le z domačim jezikom razložiti. Slovenščina bo vsak nauk kolikor toliko tudi takim učencem pospešila, ki nemški že dobro znajo. Slovenec misli po slovenski, naj se tudi slovenskim učencem ne jemlje slovensko mišljenje, sicer ne bo znal nikakor misliti, ne slovenski ne nemški, pa bo njegovo pisanje čudno rogovilasto in okorno, polno tistih nesrečnih trop in figur. Zakon nature je tak, da se misli le v maternem jeziku, ker ta s človekom raste in ga skoz in skoz prešine; kdor pa po prirojeni naturi misli, tudi po nji govori in piše, to je, on govori in piše jasno, jedrasto, prosto, naravnost, in to govorjenje in pisanje mu ostane tudi v tujem jeziku. Skušnja uči, da učenci, ki znajo dobro slovenski pisati, pišejo večidel tudi dobro nemški ali kak drug jezik; vzrok je, ker so pridobili si „Sprachbewusstsein“, ki se dá le z maternim jezikom zbuditi. Skerbno je tedaj paziti, da se našim učencem slovensko mišljenje ne skalí, ker bi to tudi drugim jezikom na škodo bilo. O tem bom še pozneje govoril.

4. Dosti mladih ljudi z dobro voljo pa slabejo glavo se uči tudi v višjih šolah preveč iz glave, brez zrelega premislika. Take ljudi smo imenovali včasí „piflarje“. Njihovo učenje je pač malo koristno. Taki učenci naj se silijo, da svoj „lekcijon“ tudi po domače povedó. Prestavlja je bodo naučili se misliti. Drugega pripomočka ni za-nje. Da pa ta pomaga, sem se večkrat sam prepričal.

Imel sem na priliko prav pridnega učenca iz Štajarskega. Zgodovino mi je pravil, kakor klepetec; ker se mi je pa zdelo, da premalo misli, sem ga jel nekoliko sém ter tjé prašati in zdajci je omolknil; znal je „lekcijon“; kar je pa pred bilo, je pa vse pozabil in zato tudi lekcijona ni razumel. Posihmal sem mu rekel, da mi po slovensko odgovarja; od konca mu je terdo šlo, ker je bil preveč na „piflanje“ navajen; sčasoma pa je čedalje bolj ročno odgo-

varjal in sem vidil, da razume, pa tudi ni več tako pozabljen bil.

To velja za slabeje učence, pa tudi najboljšim je na korist. Prebiraje kaj posebno lepega v nemškem ali kakem drugem jeziku, jih mika, če dobro slovenski znajo, to kar jim je tako všeč bilo, na svoj jezik prestaviti. Ne branite jim tega, marveč jih zato, kakor zaslužijo, pohvalite in spodbujajte, večkrat kaj tacega poskusiti, in vidili bote, da bo prav na vse plati, prav za slovenščino, pa prav tudi za tuje znanosti; mladenči dobé veselje, ki bo od dné do dné rastlo, če jih podpirate. Ne bodimo toraj vedni neslani „Spiessbürger-ji“ in dajmo veljati kar je veljave vredno! Čas napreduje; napredujmo tudi mi! Potrebni so nam zdaj novi principi, novi faktori; ako vidimo, da so koristni, udajmo se, pa poskusimo in prideržimo, kar je najboljšega! Večna resnica je, da gré rakovo pot, kdor naprej neče. Tako ravnati pa ne gré nikomur, najmanj pa možem učenim, učiteljem. Pri vseh zares omikanih narodih so bili in so učitelji prvi reprezentanti napredovanja; naj tudi nam ne terka novi čas zastoj na vrata!

5. Gimnazijalne šole so ali bi pa saj zato biti morale, da mlademu človeku poleg znanosti tudi karakter podelé, da ga z moštvo nadahnejo. Dolžnost je tedaj vse podpirati, kar daje mladini terden karakter. Ena poglobitnih podpor je po moji misli tudi domači jezik. Kdor spoštuje svoje, spoštuje tudi tuje; kdor je s svojim ponosen, ne bo grajal drugih, če se enako s svojimi dobrotami ponašajo. Domorodec ne bo nikoli tujega naroda zaničeval. Jasno pa je, in sem že pred enkrat omenil, da je posebno nam v Avstrii te lepe sprave med narodi treba; zato dajmo in budimo vsakod domorodnost, ki tako žlahen, za državo in za človeštvo koristen sad prinaša. Naj bo našim mladenčem mogoče, tudi v gimnaziji skozi in skozi se za Slovence čutiti; naj jim njihov jezik tudi v gornjih šolah čast in veljavo ima. Mladina bo vidila skerb, ki jo ima visoka vlada za njeno celo izobraženje, za druge znanosti kakor za jezike, za slovenski kakor za nemški, pa bo dobila ob enem tudi ljubezen do države in do vlade, ki nobenih drugih interesov ne zahteva, kakor blagor svojih državljanov.

Kar sedanjí čas najbolj potrebuje, je pravi karakter, ker mergoli, kamor pogledamo, vse polno takih ne le malopridnih, ampak tudi nevarnih ljudi, katerim ni mar ne za državo, in ne za narod, ne za idejo in ne za poštenje; katerih prva in zadnja misel je — kruh, naj se je z dobro vestjo ali ne, — katerih bog je meso, trebuh in sirova materija. Naj se porabi zoper te sovražnike človeštva, držav in ljudstev vsak pripomoček, tedaj tudi národní jezik; zakaj boj je hud in nevaren; če bomo le količkaj nemarni, je prazna vsaka nada, da kdaj te zopernike užugamo.

J. Terdina.

Ozir po domovini.

Nekaj o besedi „Paukon, Paukonje“.

Bravci „Novic“ radi prebirajo zgodovinske in narodne spise, v katerih se jim odkrijejo neznani kraji, sela, gradovi in cerkve, da se spomnijo, kako se rojaki po njih obnašajo in kakošni so bili oni časi, ki so se že potopili v morje minulosti.

Mislim toraj, da bode marsikteremu všeč, ako popišem, se vé da le splošno, ne ravno celó znani kraj in njegove starine „Žitlje“.

Če popotnik v lepo žitljsko dolino pride po cesti, koja od Ptuja proti sv. Trojici v Haložah derži memo Podlehniku in nove cerkve noter do osterije „Ekvrt“, kjer se cesta v dve vejici razdeli, katerih ena skozi Macel v Krapino derži, druga pa na desno v Rogatec, se mu odpre, ako rogačko cesto nasleduje, gori omenjena lepa dolina s tremi veličastnimi cerkvicami na veselih homcih: farna cerkev sv.

Mihala na prvem homcu; višje pa cerkev Device Marije Tolažnice, kakor druga stopinja, po kateri se duh v nebeske visave povzdiguje. Kadar se znajde na tem homcu, se mu prelep pogled odpre čez vinske gorice haloške, za saboj pa zapazi tretjo cerkvico sv. Sebastijana in Fortunata, koja veliko starost spričuje. Vse tri cerkve so poredoma za cesto komaj četrti del ure ena od druge. V ti fari je še druga stara in zanimiva cerkev — sv. Mohora. Sv. Mohor opominja kerščene paganske Slovence na starega paganskega Maga, Mogora, boga moči in groma; zato so tudi vse cerkve sv. Mohoru posvečene na visokih hribih in planinah.

Ravno tukaj se tudi najde kraj, kteremu pravijo „Paukon“ (Pokon).

Kaj pač pomeni ta beseda? si bo marsikdo mislil. Tukajšni prebivavci pripovedujejo, da je v paganskih časih na tem kraju neko mesto stalo in tempelj ali višjega božanstva paganskih Slovencev Perkuna ali rimskega boga Bahusa. Da je ta kraj znan bil Rimljanom, spričujejo kraji in sosebne imena, ki se še sedaj po rimskem izrekujejo na priliko Prevalje, Prevoljšek pri donački gori od besede praevallis in cesar (caesar). Še važniši je to, da so ondi, kjer je nekdanji Paukon stal, večkrat na zidovje zadeli.

Dalje se tukaj pripoveduje od ajdov in divjih mož, ki so kakor polkonji v teh krajih razsajali in ljudi ugonobovali. Ta pravlica nas spominja na Hune (pesjane), ki so na konjih živeli itd. Zna biti, da so prebivavci v spomin Hunov (Polkonjev) kraj, kjer so hudo razsajali, imenovali „Pokon = Paukon“, ker tukajšni Slovenci vsigdar o izrekujejo kakor au, na priliko tako = takau, bilo = balau itd. — Ko se je ob veliki vihti lintvern iz rogačke gore proti Ptuji potegnil, se je razrušilo mesto, ki je na sedanjem „Paukonu“ stalo.

Žitljska dolina je tudi tisti kraj, kjer se še veliko od Taranbalte-sekire povedati vé, o kateri je že visokoučeni profesor Terstenjak obširno v „Novicah“ pisal. Pravijo, ako bi kdo hotel gromsko sekiro izkopati iz zemlje, kamor je grom udaril, bi moral sedem let kopati; toraj je bolje, da se sedem let čaka, zakaj v sedmem letu sama pride iz zemlje. Kazali so mi nekteri kamenitne trivoglaste taranbalte-sekire, nekteri pa medene prav lične oblike. Glejte! vse to spominuje čuda veliko starost Slovanov v teh krajih.

Poglejmo še nazadnje na prebivavce tega kraja. Nikjer še nisem našel kraja, kjer bi mladost tako vesela bila kakor tu, kjer bi se toliko narodskih pesem popevalo, kakor tu. Pastirji se vsedejo pri svoji čedi in zapojejo ali zatrobijo v lične roge mično pesmico slovenskega duha, da se dalječ dalječ odmeva posebno, kadar večerno solnce s svojim škerlatim krilom v nebo mergolečo donačko goro objema. Prideluje se tukaj precej dobrega vina in sadja in mnogoverstnih vertnih sadežev; žito pa si morajo večidel kupovati. Tudi goveje živine imajo le malo, ker jim pozimi rado kerme primanjkuje. — Kakor vsi Slovenci so tudi tukajšni večidel pobožnega serca. Njih velika čednost je gostoljubnost. Pa žala majka! da se najde tudi dosti onih „omikancov“, ki se na večji stopnji mislijo, ako zaničujejo lastno mater, lastno besedo in lastne šege.

Henrik Rešek.

Vraža.

Mura se šibe boji.

Od dveh v en hlev zapertih svinj je mura jedno skozi 10 mescov vsakrat zizala (sesala), kadar se jima je jesti dajalo. Stopila je namreč zizana svinja nekoliko od korita in krehala kakor bi mlade dojila. Vse se je skusilo, kar je kdo povedal, da bi utegnili pomagati, pa prava prema se le znajdla ni. Imela je ta svinja letos šestero praset, pa tako slokih in drobnih, da blago ni bilo nikomur podobno.